

تجربه تحریم؛ راهبردی برای شناخت آسیب‌پذیری‌ها و تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران

محسن بیات*

چکیده

نخستین مرحله در رسیدن به اهداف اقتصاد مقاومتی در ایران، شناخت آسیب‌پذیری‌های اقتصادی است که زمینه را برای افزایش استقلال اقتصادی و کاهش تأثیرات منفی کشورهای دیگر بر رشد آماده می‌کند. در رابطه با اقتصاد مقاومتی پرسش‌های مهمی مطرح هستند: مهم‌ترین موانع برای تحقق اقتصاد مقاومتی در ایران کدامند و چگونه می‌توان این موانع را شناخت؟ با این استدلال که مهم‌ترین موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در ایران، آسیب‌پذیری‌های اقتصادی هستند، فرضیه زیر در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد: «آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ایران در سه حوزه وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی، به‌ویژه بنزین مهم‌ترین موانع تحقق اقتصاد مقاومتی در سال‌های اخیر هستند». این فرضیه از طریق «تحلیل ثانویه» داده‌های مربوط به تحریم‌ها مورد آزمون قرار می‌گیرد. با تکیه بر روش تحلیل ثانویه، آمارهای پراکنده اقتصادی در رابطه با سه موضوع مورد تحلیل قرار می‌گیرد: (۱) روند تغییر تحریم‌ها از نمادین به کاربردی علیه ایران؛ (۲) وضعیت اقتصادی ایران در سه حوزه اقتصادی مورد نظر در آستانه تشدید تحریم‌ها؛ (۳) تأثیرات تحریم‌ها بر اقتصاد ایران. با تحلیل این داده‌ها نشان داده می‌شود که نخست تحریم‌ها با تمرکز به سه حوزه آسیب‌پذیری اقتصادی مطرح‌شده به تحریم‌های غیرنمادین و کاربردی تبدیل شدند، دوم در آستانه تغییر تحریم‌ها، آسیب‌پذیری و وابستگی ایران در این سه حوزه اقتصادی تشدید شده بود و اینکه تأثیرات تحریم‌ها در این سه حوزه منجر به فشار اقتصادی به ایران شد. با توجه به این تحلیل‌های آماری نتیجه گرفته می‌شود که ضعف و آسیب‌پذیری در سه حوزه وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی مهم‌ترین موانع اقتصاد مقاومتی هستند؛ بنابراین در نخستین گام برای تحقق اقتصاد مقاومتی باید در راهبردی بلندمدت، وابستگی در سه حوزه مطرح‌شده را کاهش دهیم. در پایان، این مقاله پیشنهادهایی برای اجرای این راهبرد ارائه می‌کند.

واژگان کلیدی

اقتصاد مقاومتی، آسیب‌پذیری‌های اقتصادی، تحریم ایران، ممنوعیت تجاری، تحلیل ثانویه

Email: mohsen.bayat@alumni.ut.ac.ir

* استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان

تاریخ پذیرش: ۹۶/۵/۲۴

تاریخ ارسال: ۹۵/۱۱/۱۲

فصلنامه راهبرد / سال بیست‌وششم / شماره ۸۴ / پاییز ۱۳۹۶ / صص ۱۰۸-۲۷

جستار گشایی

از زمانی که مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۹ گفتمان «اقتصاد مقاومتی»^۱ در واکنش به افزایش فشارهای اقتصادی را بیان کردند، پرسش‌هایی زیادی در مورد آن مطرح شد؛ چه اقتصادی، اقتصاد مقاومتی است، این نوع اقتصاد چه ویژگی‌های دارد و راه‌های رسیدن به این نوع اقتصاد کدامند. در این مقاله با صرف‌نظر از مباحث نظری پیرامون اقتصاد مقاومتی، تلاش می‌شود گامی کاربردی و راهبردی در راستای رسیدن به اقتصاد مقاومتی با تکیه بر تجربیات تحریم ارائه شود، به شکلی که تجربه تحریم را نه به‌عنوان تهدید و محدودیت، بلکه به‌عنوان فرصتی برای شناخت آسیب‌پذیری‌های اصلی اقتصاد ایران بنگریم.

شناخت دقیق آسیب‌پذیری‌های اقتصاد، زیربنای مسیری است که برای رسیدن به اقتصاد مقاومتی ترسیم می‌شود. اهمیت این مسئله تا آنجاست که در ابلاغیه مقام معظم رهبری با عنوان «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» به رؤسای قوای سه‌گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام، «افزایش مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد کشور» یکی از ۲۳ سیاست کلی در مسیر تحقق اقتصاد مقاومتی معرفی شده است (ابلاغیه سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲). عملی‌شدن این سیاست در درجه نخست، مستلزم شناخت آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ایران است. پرسش‌هایی همچون مهم‌ترین موانع برای تحقق اقتصاد مقاومتی در ایران چیست؟ چگونه می‌توان آنها را شناسایی کرد؟ و چه راهبردهایی می‌توان برای رفع آنها پیشنهاد داد؟ مواردی هستند که این مقاله درصدد پاسخ به آنها است. تلاش برای پاسخ به این پرسش‌ها بر مبنای فرضیه زیر انجام می‌گیرد: «آسیب‌پذیرهای اقتصاد ایران در سه حوزه وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی به‌ویژه بنزین مهم‌ترین موانع تحقق اقتصاد مقاومتی هستند».

پیشینه تحقیق. اگرچه اقتصاد مقاومتی در سال‌های اخیر در کشور ما به‌عنوان یکی از اولویت‌های مهم و راهبردی تعیین شده است، اما هنوز منابع جامع و کاملی در مورد شیوه تحقق آن تألیف نشده است. با این حال، در همین دوران کوتاه، اقتصاد مقاومتی موضوع اصلی مقالات و طرح‌های متفاوت قرار گرفته است. در ادامه به مهم‌ترین این آثار اشاره می‌کنیم:

امرالله سیف در مقاله‌ای با عنوان «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبنتی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)» به تشریح مفهوم اقتصاد مقاومتی در بیانات مقام معظم رهبری پرداخته است. وی الگویی برای اقتصاد مقاومتی جمهوری ایران مطرح می‌کند که شامل مؤلفه‌های رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنریت اقتصادی می‌شود.

نویسنده، خطرپذیری تخریب اقتصاد ملی در اقتصاد مقاومتی و راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثی‌سازی، جذب و ترمیم و پخش و تضعیف را در رابطه بین تحریم و اقتصاد مقاومتی مورد بررسی قرار داده است (سیف، ۱۳۹۱). این مقاله بر فنریت اقتصادی به‌عنوان پایه مهم الگوی اقتصاد مقاومتی تأکید دارد؛ به این معنا که اقتصاد مقاومتی باید فشارها و شوک‌های وارده را جذب کند و اقتصاد را به حالت قبلی خود برگرداند (سیف، ۱۳۹۱: ۳۲). اما نویسنده به نقش تجربه تحریم در تحقق اقتصاد مقاومتی یا فنریت اقتصادی توجهی ندارد.

علی‌اسدی در مقاله‌ای با عنوان «نظام اقتصاد اسلامی، الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی»، به بررسی رابطه بین اصول اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی پرداخته است. پرسش اصلی مقاله این است که آیا اقتصاد اسلامی می‌تواند راهی برای تحقق اقتصاد مقاومتی باشد یا خیر. نویسنده نتیجه‌گیری می‌کند که اقتصاد مقاومتی محصول اقتصاد اسلامی است و اقتصاد اسلامی ذاتاً مقاومتی است و لذا مناسب‌ترین راه برای تحقق اقتصادی پویا و مقاوم، پیگیری و اجرای اقتصاد اسلامی است (اسدی، ۱۳۹۳). اگرچه موضوع اصلی مقاله تحقق اقتصاد مقاومتی است، اما در مورد نقش شناسایی آسیب‌پذیرهای اقتصادی و اثر تحریم‌ها در این زمینه اشاره‌ای ندارد.

مرتضی هزاوئی و علی زیرکی حیدری در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد مقاومتی؛ نماد مدیریت جهادی در اقتصاد سیاسی ایران»، نظریه اقتصاد مقاومتی را به‌عنوان الگویی از مدیریت جهادی می‌دانند که در پاسخ به فشار خارجی بر اقتصاد ایران مطرح شده است. نویسندگان معتقدند که اقتصاد مقاومتی می‌تواند عامل مؤثری برای ایجاد تحول اساسی در اقتصاد سیاسی ایران باشد (هزاوئی و زیرکی، ۱۳۹۳). با توجه به اینکه مقاله بر ویژگی‌های مدیریت جهادی در اقتصاد مقاومتی متمرکز است، نویسندگان به اهمیت شناسایی آسیب‌پذیری‌های اقتصادی از طریق تجربه تحریم نپرداخته‌اند.

محمد رضا امیری طهرانی‌زاده در مقاله‌ای با عنوان «مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی» با طرح این پرسش که کدامین نظام اقتصادی از ظرفیت و توان تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی برخوردار است؟ درصدد بوده تا مبانی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری را از منظر نظام‌های اقتصادی بررسی و تنقیح کند. فرضیه مقاله این است که با توجه به ویژگی و ظرفیت نظام اقتصاد اسلامی، به نظر می‌رسد که نظریه بازار اسلامی و مفاهیم حق معاش و عدالت تولیدی در قلمرو اقتصاد اسلامی می‌تواند مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی را توضیح دهند. از نظر وی، غفلت از مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی و قوانین بالادستی این سیاست‌ها، موجب می‌شود که سازوکارها و مکاتب متفاوت و بلکه متعارضی از نظریه‌های جریان

اصلی اقتصاد، به‌ویژه اقتصاد نئوکلاسیک گرفته تا اقتصاد اسلامی برای تحقق این سیاست‌ها پیشنهاد شود (امیری طهرانی‌زاده، ۱۳۹۴).

معصومه زیرک در مقاله «آسیب‌شناسی مخاطره‌پذیری اقتصاد ایران بر مبنای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» به موضوع تحقق اقتصاد مقاومتی پرداخته و بر این باور است که در شرایط کنونی اقتصاد ایران، آسیب‌شناسی مواضع بر اساس موضوعات اولویت‌دار و مرتبط با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ضروری است. مقاله با یک مرور کلی از شرایط موجود، تلاش کرده تا راهبردهای لازم برای اجرا و عملیاتی کردن طرح اقتصاد مقاومتی در کشور را ارائه کند. نویسنده مدعی است که نتایج تحقیق در مورد آسیب‌شناسی بخش‌های اقتصادی بیانگر وجود موانع قانونی، حمایتی و عدم دسترسی به نوآوری‌های نوین ملی و بین‌المللی در زمینه تحقق اقتصاد مقاومتی است. استدلال نویسنده این است که در نهایت هر بخش و ارتباط آن با دیگر بخش‌های مطرح در سیاست‌های کلی، مستلزم ترسیم الگوی توسعه محور برای تحقق رویکرد مقاومتی در اقتصاد است که در این الگو پیوند و تعامل بخش‌های پرچالش و اولویت‌دار ضرورتی تام به شمار می‌آید (زیرک، ۱۳۹۴).

سیدنظام‌الدین مکیان و پروانه زنگی‌آبادی در مقاله‌ای با عنوان «تحریم‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی» به رابطه بین تحریم و اقتصاد مقاومتی پرداختند. نویسندگان معتقدند که تحریم اقتصادی همواره مانعی برای تحقق اقتصاد مقاومتی در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است. در این مقاله الگوهای تحریم مورد بررسی قرار گرفته است و سپس الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی در سایه تحریم بیان شده است. علمی‌کردن اقتصاد، مدیریت بحران‌ها، استفاده از ظرفیت مردمی، کوچک‌سازی دولت و توانمندی‌سازی بخش خصوصی، توجه به تولید پایدار با توجه به جنبه‌های زیست‌محیطی و شناسایی کانون‌های آسیب‌پذیر در اقتصاد از الزامات اقتصاد مقاومتی بیان شده است (مکیان و زنگی‌آبادی، ۱۳۹۵). در این مقاله اگرچه شناسایی آسیب‌پذیرهای اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته است، اما روند شناخت آنها و رابطه تحریم با این موضوع به سیاست‌گذاران اقتصادی واگذار شده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تحقق اقتصاد مقاومتی موضوع آثار مختلفی بوده است و بسیاری از آنها بر ضرورت شناسایی آسیب‌پذیرهای اقتصادی در این زمینه تأکید کردند، اما نقش تجربه تحریم در روند شناسایی آسیب‌پذیری‌های اقتصادی و در نهایت تحقق اقتصاد مقاومتی تاکنون محور اصلی آثار منتشر شده قرار نگرفته است. از این‌رو، مقاله حاضر تلاش دارد خلأ علمی در این زمینه را تا حد توان برطرف کند و از نظر کاربردی هم پیشنهادهایی ارائه دهد.

مبانی نظری. اقتصاد مقاومتی مسیری برای تداوم رشد و توسعه یک کشور حتی در وضعیت تحریم و فشارهای خارجی است (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۹۱/۵/۱۶). گذشته از مباحث نظری فراوان در مورد اقتصاد مقاومتی و اختلاف‌نظرهای متعدد، می‌توان گفت که این اقتصاد الگویی سوسیالیستی یا سرمایه‌داری (لیبرالی) برای رشد و توسعه نیست؛ بلکه بیشتر الگویی اسلامی است. این اصطلاح پیوند نزدیکی با «جهاد اقتصادی» دارد که خود جهاد واژه‌ای متعلق به گفتمان اسلامی است. این نوع اقتصاد برای نخستین بار توسط جنبش اسلام‌گرای حماس در نوار غزه و در مقابل ممنوعیت‌های تجاری شدید اسرائیل علیه مردم این منطقه به کار رفت (فلاحی، ۱۳۹۲). همچنین اقتصاد مقاومتی با ریاضت اقتصادی متفاوت است. اگرچه ممکن است که اقتصاد مقاومتی برخی از طرح‌ها و برنامه‌های موجود در ریاضت‌های اقتصادی را شامل شود، اما به‌طور حتم فراتر از کاهش هزینه‌ها و رفع کسری بودجه یا حذف برخی خدمات و مزایای عمومی است. اقتصاد مقاومتی طرحی جامع‌تر و بلندمدت‌تر از ریاضت اقتصادی است و اهداف و آرمان‌های والاتری دارد.

اقتصاد مقاومتی به معنی تشخیص حوزه‌های آسیب‌پذیری و تلاش برای محدود کردن این حوزه‌ها است تا اهرم فشاری برای کشورهای دشمن نباشد. در این نوع اقتصاد، کاهش وابستگی‌های خارجی، تقویت تولید داخلی و خودکفایی محور اقدامات و سیاست‌ها هستند. مفهوم اقتصاد مقاومتی به این معناست که حتی در وضعیت‌های دشوار ناشی از فشارهای داخلی و خارجی روند روبه رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند و آسیب‌پذیری آن کاهش یابد (سیف، ۱۳۹۱). مقام معظم رهبری اقتصاد مقاومتی را این‌گونه تعریف کردند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تعیین‌کننده رشد و شکوفایی کشور باشد» (بیانات رهبری در دیدار با کارآفرینان، شهریور ۱۳۸۹).

فعال‌سازی امکانات و منابع مالی، انسانی و علمی، کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت مردمی، پیشتازی اقتصاد دانش‌بنیان، افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان، محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد، افزایش تولید داخلی و کالاهای اساسی به‌ویژه در اقلام وارداتی، مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف، ارتقای کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید و مهم‌تر از همه افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد از راهبردها و اهداف مهمی هستند که در رابطه با تحقق اقتصاد مقاومتی مطرح شده‌اند (ابلاغیه مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲). در این میان، شاید افزایش قدرت مقاومت و کاهش

آسیب‌پذیری اقتصاد از مهم‌ترین اهداف اقتصاد مقاومتی باشد که در سایه شناخت آسیب‌پذیرهای اقتصادی محقق می‌شود.

به‌طور کلی اقتصاد مقاومتی دو شاخص اساسی دارد: (۱) در برابر تهدیدهای خارجی آسیب‌پذیری کمی دارد؛ (۲) تهدید را به فرصت تبدیل می‌کند و در وضعیت تهدید هم رشد می‌کند (میرمعزی، ۱۳۹۱). بنابراین نخستین گام در تحقق اقتصاد مقاومتی شناسایی حوزه‌های آسیب‌پذیر در اقتصاد است. تحقق آن بدون آگاهی و شناخت از آسیب‌پذیری‌های اقتصادی امکان‌پذیر نیست. در این زمینه هیچ امری به‌اندازه تجربه تحریم نمی‌تواند کمک‌رسان باشد؛ تحریم‌ها می‌توانند به‌جای تهدید، فرصت تلقی شوند؛ فرصتی برای شناخت بهتر حوزه‌های آسیب‌پذیر اقتصاد کشورمان. بنابراین نگاهی دوباره و تحلیلی جدید و ثانویه از تجربه تحریم می‌تواند در عملی شدن نخستین گام در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی مؤثر باشد.

روش پژوهش. فرضیه مطرح‌شده در این مقاله از طریق روش «تحلیل ثانویه»^۲ داده‌های مربوط به تجربه تحریم علیه ایران مورد آزمون قرار می‌گیرد. در این روش تلاش می‌شود که بر مبنای داده‌های موجود که حاصل تحقیقات ملی و فراملی و اسناد داخلی و خارجی است به پرسش‌های جدیدی پاسخ داده شود. درحالی‌که تحلیل اولیه، تحلیل اصلی داده‌های پژوهش است و تحلیل ثانویه، تحلیل مجدد همان داده‌ها، با هدف پاسخگویی به پرسش‌های متفاوت و جدید است (فرانکفورد و نچمیاس، ۱۳۸۱).

در بررسی حاضر، با تکیه بر روش تحلیل ثانویه تلاش می‌شود که داده‌های پراکنده مربوط به تحریم در اسناد و تحقیقات معتبر داخلی و خارجی در سه حوزه زیر مورد تحلیل مجدد قرار بگیرد: روند تغییر تحریم‌ها از نمادین به کاربردی علیه ایران؛ (۲) وضعیت اقتصادی ایران در سه حوزه اقتصادی مورد نظر در آستانه تشدید تحریم‌ها (تغییر تحریم‌ها)؛ (۲) تأثیرات تحریم‌ها بر اقتصاد ایران. هدف از این امر، بررسی فرضیه اصلی مقاله است. اسناد، گزارش‌ها، قوانین و تحقیقات مورد بررسی در این مقاله هم از منابع دست اول و هم از منابع دسته دوم هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: مقالات آماری معتبر؛ مصوبات و گزارش‌های وزارت امور اقتصادی ایران؛ گزارش‌های کنگره آمریکا؛ گزارش‌های دیوان محاسبات حکومتی آمریکا؛ گزارش‌های شورای اجرایی اتحادیه اروپا؛ گزارش‌های شورای امنیت سازمان ملل؛ گزارش‌های دفتر ملی بایگانی و مدارک آمریکا؛ گزارش‌های صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی؛ گزارش‌های مؤسسه اکونومیست.

تلاش می‌شود با تکیه بر داده‌های آماری اسناد و مقالات مختلف و ارائه تحلیلی ثانویه سه مسئله مهم مشخص شود: (۱) برای تغییر ماهیت تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری، تمرکز آنها بر چه حوزه‌هایی از اقتصاد ایران قرار گرفت؛ (۲) به حوزه‌هایی در اقتصاد ایران بیشترین آسیب‌پذیری را در آستانه تغییر ماهیت تحریم‌ها داشتند؛ (۳) پس از تغییر ماهیت تحریم‌ها، فشار اقتصادی از طریق چه حوزه‌هایی بر اقتصاد ایران وارد شده است. پاسخ به این مسائل می‌تواند فرضیه این مقاله را به آزمون بگذارد و مشخص کند که آیا سه حوزه وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی به‌ویژه بنزین، موانع اصلی تحقق اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران هستند یا خیر؟

۱. تغییر تحریم‌ها؛ تمرکز بر حوزه‌های آسیب‌پذیر اقتصاد ایران

تحریم و ممنوعیت تجاری^(۱) علیه ایران سابقه طولانی دارد. نخستین ممنوعیت تجاری در دوران معاصر توسط بریتانیا علیه ایران در زمان دولت محمد مصدق صورت گرفت (McMurdo, 2012: 16-17). پس از انقلاب اسلامی، ایران همواره هدف ممنوعیت‌های تجاری بوده است. اما تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری از سال ۲۰۰۵ به بعد است. تحریم و ممنوعیت‌های تجاری علیه جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد: (۱) از اوایل انقلاب تا ماه ژوئن سال ۲۰۰۵؛ (۲) از ژوئن سال ۲۰۰۵ تا دسامبر سال ۲۰۱۲. تفاوت اساسی این دو دوره در نمادین بودن تحریم‌ها و ممنوعیت‌های قبل از سال ۲۰۰۵، کاربردی و هدفمند بودن آنها پس از سال ۲۰۰۵ است. بدین معنا که در دوره دوم تمرکز بر حوزه‌هایی قرار گرفت که ایران در آنها بیشترین آسیب‌پذیری و وابستگی را داشت. در ادامه با بررسی تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری این مسئله را بررسی می‌کنیم.

تقسیم‌بندی تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بر مبنای شاخص‌های زیر صورت گرفته است: (۱) چندجانبه یا یک‌جانبه بودن: ممنوعیت‌های تجاری آمریکا در دوره نخست به‌طور کلی یک‌جانبه بودند. یعنی تا سال ۲۰۰۶ کشورهای دیگر به غیر از آمریکا، ممنوعیت تجاری علیه ایران اعمال نکردند و این ممنوعیت‌ها همراه با تحریم‌های شورای امنیت علیه ایران نبودند. این در حالی است که ممنوعیت‌های سال ۲۰۰۵ به بعد همراه با ممنوعیت‌های کشورهای اروپایی، کانادا، استرالیا و حتی برخی کشورهای آسیایی بوده است؛

(۲) شیوه اعمال: ممنوعیت‌های تجاری آمریکا علیه ایران در دوره نخست توسط خود دولت آمریکا در مواردی رعایت نمی‌شد؛ نمونه بارز این عدم رعایت فروش تسلیحات توسط آمریکا به ایران بوده است؛

۳) اعمال مجازات علیه نقض‌کنندگان: آمریکا تا سال ۲۰۰۶ بر مبنای ممنوعیت‌های تجاری خود هیچ شرکت یا دولتی را هدف مجازات اقتصادی قرار نداد. این درحالی است که از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ شرکت‌ها و اشخاص زیادی به اتهام رعایت‌نکردن ممنوعیت‌های تجاری علیه ایران هدف مجازات‌های اقتصادی و اشنگتن قرار گرفته‌اند؛

۴) تمرکز بر کنشگران اصلی اقتصاد ایران: ممنوعیت‌های تجاری آمریکا در دوره نخست به‌طور مستقیم هیچ‌یک از کنشگران غیردولتی اقتصاد ایران را هدف قرار ندادند. درحالی‌که ممنوعیت‌های سال ۲۰۰۵ به بعد، بر کنشگران غیردولتی و اصلی اقتصاد ایران (بانک‌ها و بنیادها) تمرکز داشتند؛

۵) تمرکز بر حوزه‌های آسیب‌پذیر اقتصاد ایران: ممنوعیت‌های دوره نخست بیشتر از آنچه بر صادرات نفت و گاز ایران، سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی و واردات مواد پتروشیمی به ایران تمرکز داشته باشد، بر تسلیحات نظامی و مبادلات تجاری دوجانبه ایران و آمریکا توجه داشتند.

۱-۱. دوره قبل از سال ۲۰۰۵

تسخیر سفارت آمریکا در سال ۱۹۷۹، منجر به اعمال ممنوعیت‌های تجاری توسط آمریکا علیه ایران شد. جیمی کارتر، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا در ۱۲ نوامبر سال ۱۹۷۹، با امضا فرمان ۴۷۰۲، واردات نفت ایران به آمریکا را منع کرد. در ۱۴ نوامبر همان سال با امضا فرمان اجرایی ۱۲۱۷۰، با استناد به قانون مربوط به اختیارات اقتصادی رئیس‌جمهوری در وضعیت‌های اضطراری^۳، تمامی دارایی‌های متعلق به بانک مرکزی و دولت ایران را در آمریکا که بالغ‌بر ۱۲ میلیارد بود، مسدود کرد (Executive Order 12205, 1979). کارتر در ۷ آوریل ۱۹۸۰، فرمان اجرایی ۱۲۲۰۵ را امضا کرد که بر اساس آن هر نوع صادرات از آمریکا به ایران غیرقانونی بوده و ممنوعیت‌ها بر مبادلات مالی با ایران اعمال شد (Executive Order 12205, 1980). همچنین وی با امضای فرمان ۱۲۲۱۱، در ۱۷ آوریل سال ۱۹۸۰، محدودیت‌های بیشتری بر تجارت با ایران از جمله لغو قراردادهای جاری آمریکا با شرکت هواپیمایی ایران، شرکت ملی نفت و شرکت گاز ایران، اعمال کرد. بر مبنای این فرمان، هر نوع واردات از ایران و مسافرت اتباع آمریکایی به این کشور و معاملات مالی و تجاری آنها با ایران غیرقانونی اعلام شد (Executive Order 12211, 1980).

پس از امضای قرارداد الجزایر، بخش مهمی از این ممنوعیت‌ها توسط آمریکا لغو شد. کارتر با امضای فرمان ۱۲۲۸۲ در ۱۹ ژانویه ۱۹۸۱، فرمان‌های ۱۲۲۰۵ و ۱۲۲۱۱ خود را لغو کرد.

اما فرمان ۱۲۱۷۰ لغو نشد. با این حال، ۹ میلیارد دلار از دارایی‌های ایران که در بانک‌های آمریکایی مسدود شده بودند، رفع انسداد شدند (Executive order 12282, 1981).

در طول دهه ۱۹۸۰، ایران باز هم هدف ممنوعیت‌های تجاری از سوی آمریکا قرار گرفت. آمریکا نگران افزایش نفوذ ایدئولوژی انقلاب اسلامی ایران در کشورهای خاورمیانه بود. جنگ اسرائیل در سال ۱۹۸۲ علیه لبنان و ظهور حزب‌الله به این نگرانی دامن زد. وزارت خارجه آمریکا در آن زمان ایران را حامی تروریسم بین‌المللی معرفی کرد و این کشور را هدف ممنوعیت‌های تجاری جدیدی قرار داد (Katzman, 2012: 50-52). این ممنوعیت بر تجارت اسلحه به ایران متمرکز بود. در تاریخ ۲۰ ژانویه سال ۱۹۸۴، ایران هدف طرحی از سوی وزارت خارجه آمریکا قرار گرفت. دو علت برای این طرح از سوی واشنگتن بیان شد؛ یکی حمایت ایران از تروریسم و دوم بی‌میلی به صلح با عراق. بر اساس این طرح، وزارت خارجه آمریکا از ژانویه ۱۹۸۴ تا ژانویه ۱۹۸۷ تلاش کرد که متحدان خود را از فروش تسلیحات آمریکایی به ایران منع کند، اما گزارش‌های متعددی از نقض این طرح حتی توسط خود آمریکا در این دوره منتشر شد. همچنین در ۲۷ اگوست سال ۱۹۸۶، بخش مهمی به قانون کنترل صادرات سلاح آمریکا^۴ اضافه شد که بر اساس آن فروش سلاح به کشورهایی که توسط وزارت خارجه حامی تروریسم بین‌المللی بودند، ممنوع شد. مهم‌ترین هدف این بخش الحاقی، ایران بود. وقوع درگیری‌های پراکنده نظامی ایران و آمریکا در خلیج فارس در دوره جنگ تحمیلی علیه ایران و تداوم بحران گروگان‌گیری در لبنان منجر به صدور فرمان اجرایی ۱۲۶۱۳ توسط رونالد ریگان، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا شد. بر اساس این فرمان، واردات کالاها و خدمات ایرانی به ایالات متحده به خاطر «حمایت فعال ایران از تروریسم به‌عنوان ابزاری در سیاست خارجی» و «اقدام نظامی غیرقانونی علیه کشتی‌های آمریکایی و کشتی‌های متعلق به کشورهای بی‌طرف»، ممنوع اعلام شد. این فرمان شامل منع واردات مستقیم نفت خام از ایران هم می‌شد، اما شامل واردات نفت پالایش‌شده ایران در کشورهای دیگر نمی‌شد (Executive Order 12613: 1987).

پس از آن، مهم‌ترین ممنوعیت تجاری آمریکا علیه ایران، «قانون منع گسترش تسلیحات ایران-عراق»^۵ بود که در ۲۳ اکتبر سال ۱۹۹۲ به تصویب رسید. این قانون صادرات فناوری موشکی، فروش تسلیحات توسط دولت و شرکت‌های تجاری، فروش مواد و تجهیزات دارای کاربرد دوجانبه نظامی و غیرنظامی و فروش مواد، تجهیزات و فناوری هسته‌ای به ایران و عراق را ممنوع کرد. هدف از این قانون، این بوده که اطمینان حاصل شود اگر دخالت نظامی آمریکا

4. U.S. Arms Export Control Act

5. Iran-Iraq Arms Non-Proliferation Act

در خلیج فارس ضروری شد، نیروهای این کشور با سلاح‌های پیشرفته ایران یا عراق روبه‌رو نشوند. این قانون از این جهت برجسته بود که تحریم ثانوی علیه کنشگرهای دیگر را در برداشت؛ یعنی اگر شرکت یا کشوری موارد منع شده در این قانون را به ایران و عراق صادر می‌کرد، آمریکا بر اساس این قانون آن کشور یا شرکت را مورد مجازات اقتصادی قرار می‌داد (Alikhani, 2000: 171).

دوره بعدی ممنوعیت تجاری آمریکا علیه ایران ریشه در حوادث سال‌های ۱۹۹۴ و ۱۹۹۵ داشت. وقوع بمب‌گذاری‌های متعدد در اسرائیل در سال ۱۹۹۴ و تشدید آنها در سال ۱۹۹۵ که به اعضای جنبش حماس و جهاد اسلامی فلسطین که مورد حمایت معنوی و مادی ایران و سوریه بودند و منتسب می‌شد، منجر به افزایش فعالیت لابی‌های اسرائیل در آمریکا برای فشار بیشتر واشنگتن بر تهران از طریق اعمال ممنوعیت‌های تجاری شد. لابی‌های اسرائیل برای نشان دادن ضرورت فشار اقتصادی بر ایران بر سه محور مخالفت ایران با روند صلح خاورمیانه، حمایت ایران از گروه‌های شبه‌نظامی و برنامه ایران برای دستیابی به سلاح‌های کشتار جمعی تأکید داشتند (Kemp, 1994: 107-108). این هدف توسط گروه‌های ذینفوذ اسرائیلی در آمریکا دنبال می‌شد؛ «کمیته روابط عمومی اسرائیلی-آمریکایی»، مشهور به آی‌پک از مهم‌ترین این گروه‌ها بود (Fayazmanesh, 2003: 227-8). هم‌زمان با این تلاش‌ها، در فوریه سال ۱۹۹۵ دولت روسیه اعلام کرد که با امضای قراردادی برای تکمیل نیروگاه هسته‌ای بوشهر موافقت کرده است. این تحولات و تحریمات در نهایت منجر به صدور فرمان ۱۲۹۵۷ توسط رئیس‌جمهور وقت آمریکا بیل کلینتون در ۱۵ مارس ۱۹۹۵ شد. بر اساس این فرمان، تجارت با ایران و سرمایه‌گذاری در این کشور، از جمله خرید و فروش نفت ایران در خارج به‌وسیله شرکت‌های آمریکایی و شرکت‌های خارجی وابسته به آنها و مشارکت در توسعه طرح‌های نفتی ایران ممنوع اعلام شد (Executive order 12957: 1995).

همچنین کلینتون فرمان ۱۲۹۵۹ را در ۶ می سال ۱۹۹۵ صادر کرد که بر اساس آن هرگونه معامله شرکت‌های دولتی، خصوصی و اشخاص آمریکایی با ایران ممنوع شد. بر اساس این دستور، سرمایه‌گذاری در ایران یا طرح‌های مربوط به این کشور در خارج از ایران هم ممنوع اعلام شد. این ممنوعیت‌ها در حالی بود که کلینتون قصد داشت از اجرای طرحی به نام «قانون جامع تحریم/ایران» اجتناب کند. این طرح که توسط آلفونسو د‌ماتو، سناتور جمهوری‌خواه آمریکا و نزدیک به آی‌پک در ۲۵ ژانویه ۱۹۹۵، به کنگره ارائه شد، حوزه وسیع‌تری را در برمی‌گرفت و نه تنها شامل ممنوعیت کامل تجارت با ایران و سرمایه‌گذاری در طرح‌های ایرانی

می‌شد، بلکه اعمال ممنوعیت معاملات اقتصادی علیه شرکت‌های خارجی سرمایه‌گذار در ایران را نیز شامل می‌شد. اجرایی کردن این طرح در شکل اولیه که توسط داماتو مطرح شده بود، می‌توانست واکنش متحدان آمریکا، به‌ویژه کشورهای اروپایی و ژاپن را در بر داشته باشد. به همین دلیل کلینتون تلاش کرد با صدور این فرمان‌ها در درجه نخست، واکنشی نمادین نشان دهد و در درجه دوم مانع اعمال مجازات بر شرکت‌های خارجی و درنهایت واکنش متحدانش باشد (Purdum, 1995).

با این حال، داماتو و لابی‌های اسرائیلی موفق شدند در ۲۴ جولای سال ۱۹۹۶، قانون مشهور به «قانون تحریم ایران و لیبی» را به تصویب کنگره برسانند. بر اساس این قانون که در پنج آگوست همان سال به امضای رئیس‌جمهوری رسید، هر شرکت خارجی که در سال بیش از ۲۰ میلیون دلار در طرح‌های مربوط به منابع نفتی ایران سرمایه‌گذاری کند هدف دو مورد از شش مجازات زیر توسط آمریکا قرار می‌گیرد:

- ۱) ممنوعیت کمک مالی از طرف بانک صادرات و واردات آمریکا؛
- ۲) ممنوعیت صدور مجوز برای صادرات کالاهای نظامی یا دارای کاربرد نظامی توسط شرکت تخلف‌کننده؛
- ۳) ممنوعیت مشارکت مستقیم به‌عنوان کارگزار در اعطای اوراق قرضه دولت آمریکا؛
- ۴) ممنوعیت اعطای وام بالغ بر ۱۰ میلیون دلار در یک دوره دوازده ماهه از طرف نهادهای مالی آمریکا؛
- ۵) اعمال ممنوعیت بر واردات از شرکت تخلف‌کننده؛
- ۶) ممنوعیت اقدام به‌عنوان پیمانکار دولت آمریکا یا ممنوعیت مشارکت در فرصت‌های مربوط به مناقصه‌های دولت آمریکا (Katzman, 2001: 3).

این قانون ممنوعیت تجارت با ایران به خاطر اینکه شامل مجازات شرکت‌های خارجی می‌شد، مهم‌ترین قانون ممنوعیت تجاری با ایران تا سال ۱۹۹۶ تلقی می‌شد. کلینتون پس از امضای این قانون، فرمانی دیگر را در ۱۹ آگوست ۱۹۹۷ امضا کرد که در آن ضمن تأکید بر ممنوعیت‌های دو فرمان قبلی خود، صدور هر نوع کالا، خدمات و فناوری توسط اشخاص آمریکایی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به ایران را ممنوع اعلام کرد. در این فرمان تأکید شده که اشخاص آمریکایی شامل شهروندان این کشور، خارجی‌های دارای اقامت دائم آن و هر موجودیتی که تحت قانون این کشور شکل گرفته است، می‌شود (Executive Order 13059: 1997).

۱-۲. دوره پس از سال ۲۰۰۵

در این دوره، تحریم‌ها بر موضوع برنامه هسته‌ای ایران متمرکز بود. ممنوعیت‌های تجاری آمریکا در این دوره با امضا فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲ در ۲۸ ژوئن ۲۰۰۵ توسط جورج دبلیو بوش، رئیس‌جمهوری وقت آمریکا آغاز شد. بر اساس این فرمان، دولت آمریکا حق دارد که دارایی‌های افراد و نهادهای مرتبط با برنامه هسته‌ای و موشکی ایران را مسدود کند (Executive Order 13382: 2005). در این راستا، وزارت خزانه‌داری آمریکا در ۲۷ اکتبر سال ۲۰۰۷، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران، نه شرکت و پنج شخص را که وابسته به این نهاد معرفی کرده بود، هدف این فرمان قرار داد (Treasury Press Release, October 25, 2007). در ۱۰ فوریه سال ۲۰۱۰، این وزارتخانه بر اساس همان فرمان، رستم قاسمی را به‌عنوان فرمانده سپاه پاسداران و قرارگاه خاتم‌الانبیا، بخش مهندسی سپاه و چهار شرکت فرعی این قرارگاه را هدف ممنوعیت‌های اعلام شده قرار داد (Treasury Press Release, February 10, 2010).

همچنین طبق این فرمان، وزارت خزانه‌داری آمریکا در ۹ ژانویه ۲۰۰۷، بانک سپه ایران و در ۲۵ اکتبر همان سال بانک‌های ملت و ملی را در فهرست نهادهای مورد تحریم قرار داد (Treasury Press Release: January 9 and October 25, 2007). در ۲۲ اکتبر سال ۲۰۰۸ هم بانک توسعه صادرات ایران و سه نهاد وابسته به آن را مورد مجازات تعیین شده در فرمان ذکر شده قرار گرفت (Treasury Press Release, 22 October, 2008). در ۵ نوامبر سال ۲۰۰۹، وزارت خزانه‌داری آمریکا نخستین بانک صادرات شرق در مالزی را به دلیل این‌که شاخه‌ای از بانک ملت است، مورد مجازات قرار داد (Treasury Press Release, 5 November, 2009). همچنین واشنگتن در نوامبر سال ۲۰۰۸، برای ممنوعیت بیشتر ایران در دسترسی به نظام مالی آمریکا، مجوز نقل و انتقالات مالی برگشت‌پذیر^۷ را برای ایران ممنوع کرد. بدین معنا که هر نوع انتقال‌های مالی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به دولت ایران و نهادهای آن یا اشخاص ایرانی سود برساند، در نظام بانکی آمریکا ممنوع شد (Treasury Press Release. November 6, 2008).

در ۲۴ ژوئن سال ۲۰۱۰، کنگره آمریکا «قانون جامع تحریم/ایران»^۸ را تصویب کرد. این قانون به‌عنوان اصلاحیه قانون تحریم ایران (۱۹۹۶) به تصویب رسید، در یکم جولای به امضای *اباما* رسید. این قانون با تأکید بر ممنوعیت‌های سرمایه‌گذاری در صنایع نفتی ایران که در قانون تحریم ایران مطرح شده بود، به رئیس‌جمهوری اختیارات اعمال مجازات اقتصادی را بر

7. U-Turn

8. The Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act

شرکت‌ها و اشخاصی داد که هر نوع کالا، تجهیزات و خدمات، اطلاعات یا حمایت را به هر شیوه‌ای در اختیار ایران قرار دهند که به این کشور در حفظ یا توسعه منابع تولید نفت یا پالایش آن کمک کنند، همچنین طبق این قانون، شرکت‌ها و اشخاصی که به هر شکلی از جمله ارائه بیمه، حمل‌ونقل یا تأمین مالی، به ایران در واردات مواد پتروشیمی یا بهره‌داری از منابع نفتی خود کمک کند، مورد مجازات اقتصادی آمریکا قرار می‌گیرند. علاوه بر این، مجازات‌های جدیدی برای افراد و نهادهایی که مبادلات و خدمات مالی برای ایران انجام می‌دهند، نیز در این قانون مطرح شده است (House Of Representatives, Bill 2194, 2010).

اوباما پس از آن با صدور فرمان ۱۳۵۹۰ در ۲۱ نوامبر سال ۲۰۱۱ به‌عنوان متمم قانون تحریم ایران، اختیارات بی‌سابقه‌ای برای اعمال ممنوعیت تجاری و اقتصادی علیه اشخاصی که در بخش‌های انرژی و پتروشیمی ایران فعال هستند به وزارت خارجه آمریکا داد (Executive Order 13590, 2011). همچنین آمریکا در ۳۱ دسامبر سال ۲۰۱۱ بر مبنای ماده ۱۲۴۵ قانون دفاع ملی، بانک مرکزی ایران را مورد ممنوعیت‌های قانونی خود قرار داد. اوباما همچنین با صدور فرمان ۱۳۵۹۹ در ۶ فوریه ۲۰۱۲، دارایی‌های حکومت ایران و تمامی نهادهای مالی ایرانیان را مسدود کرد (Executive Order 13599, 2011) و در روز نخست ماه می همان سال، با صدور فرمان ۱۳۶۰۸ برای اعمال مجازات علیه اشخاص خارجی که ممنوعیت‌های قانونی علیه ایران را نقض کنند، اختیاراتی به وزارت خزانه‌داری آمریکا داد (Executive Order 13608, 2011). علاوه بر آن در ۲۱ می سال ۲۰۱۲، مجلس سنای آمریکا قانونی را تصویب کرد که بر اساس آن هر شرکتی در هر جای دنیا در طرح‌های مشترک مربوط به انرژی که یک‌طرف آن ایران باشد، شرکت کند، مورد مجازات اقتصادی قرار گیرد (U.S Senate, Act S2334, 2012). همچنین رئیس‌جمهوری آمریکا در ۳ جولای ۲۰۱۲، فرمان اجرایی ۱۳۶۲۲ را صادر کرد. بر اساس این فرمان، ممنوعیت‌های جدیدی به موارد مطرح‌شده در قانون تحریم ایران اضافه شد و شرکت‌هایی که رئیس‌جمهوری آمریکا تشخیص بدهد یکی از اقدامات زیر را انجام داده‌اند، مورد مجازات اقتصادی در قانون تحریم ایران قرار می‌گیرند: (۱) خرید نفت یا فرآورده‌های نفتی از ایران؛ (۲) تجارت با شرکت ملی نفت ایران یا شرکت نفت ایران؛^(۳) (۳) خرید فرآورده‌های پتروشیمی از ایران (Executive Order 13622, 2012).

همچنین قانون «کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه»^۴ که در تاریخ ۱۰ آگوست سال ۲۰۱۲ به امضا رسید، به‌عنوان متمم، چندین ممنوعیت جدید را به قانون تحریم ایران اضافه کرد. بر اساس این قانون، هر شخص حقوقی و حقیقی که مشمول یکی از موارد زیر شود، هدف

مجازات اقتصادی آمریکا قرار می‌گیرد: ۱) مالکیت شناوری که برای حمل‌ونقل نفت خام ایران به کار می‌رود؛ ۲) مشارکت در طرح‌های توسعه گاز و نفت با ایران در داخل و خارج ایران، اگر مشارکت بعد از یکم ژانویه سال ۲۰۰۲ آغاز شده باشد؛ ۳) مشارکت در اقدامات مربوط به اکتشاف، تولید و انتقال اورانیوم به ایران؛ ۴) خرید یا کمک به صدور اوراق قرضه مربوط به دولت ایران؛ ۵) فروش تجهیزات صنعتی مربوط به حوزه انرژی از جمله تجهیزات مربوط به پتروشیمی (House Of Representatives, Bill 1905, 2012).

در این دوره، ایران علاوه بر ممنوعیت‌های قانونی آمریکا، مورد تحریم‌های شورای امنیت و ممنوعیت‌های قانونی اتحادیه اروپا و برخی کشورهای دیگر نیز بوده است. شورای امنیت سازمان ملل در چهار دوره مختلف یعنی دسامبر ۲۰۰۶، مارس ۲۰۰۷، مارس ۲۰۰۸ و ژوئن ۲۰۱۰ در مورد تحریم ایران قطعنامه صادر کرد.

نخستین دور تحریم‌های شورای امنیت هدفش مواد حساس هسته‌ای و دارایی‌های افراد و شرکت‌های مرتبط با برنامه‌های هسته‌ای ایران بود. شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۱۶۹۶ در ۳۱ جولای ۲۰۰۶، به ایران ۶۰ روز مهلت داد که برنامه غنی‌سازی اورانیوم خود را متوقف کند وگرنه با تحریم‌های این شورا در موارد بالا روبه‌رو می‌شود (Resolution 1696, 2006). پس از پایان این مهلت و عدم توقف غنی‌سازی، شورای امنیت در ۲۳ دسامبر ۲۰۰۶ قطعنامه ۱۷۳۷ را تصویب کرد. این قطعنامه که نخستین قطعنامه تحریمی علیه ایران بود، همه اعضای سازمان ملل را ملزم کرد که از عرضه، فروش یا انتقال هر گونه مواد و تجهیزات مربوط به انرژی هسته‌ای به ایران خودداری کنند. همچنین بر اساس این قطعنامه، اعضا ملزم به توقیف دارایی ۲۲ شرکت و فرد مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران شدند (Resolution 1737, 2006).

شورای امنیت در ۲۴ مارس سال ۲۰۰۷، با قطعنامه ۱۷۴۷ دومین دور تحریم‌ها را علیه ایران آغاز کرد. این تحریم‌ها بیشتر شامل تحریم‌های تسلیحاتی و مالی بود. بر مبنای این قطعنامه، دارایی‌های ۲۸ شرکت از جمله بانک سپه و سپاه پاسداران و اشخاص حقیقی دیگر که با برنامه هسته‌ای ایران و موشک‌های بالستیک مرتبط بودند، ضبط شد. این قطعنامه، اعضای سازمان ملل را از خرید جنگ‌افزارهای تهاجمی از ایران منع می‌کرد و از آنها می‌خواست برای فروش چنین تجهیزاتی به ایران «هوشیار و خویشتن‌دار» باشند. همچنین از اعضای و مؤسسات مالی جهان خواسته شد از هر گونه تعهد مالی جدید با ایران، جز موارد بشردوستانه یا توسعه انسانی پرهیز کنند. در این قطعنامه، اسامی ۱۸ شرکت، فرد و بانک مرتبط با پرونده هسته‌ای و برنامه موشکی ایران به فهرست تحریم‌ها اضافه شد (Resolution 1747, 2007).

شورای امنیت در ۳ مارس ۲۰۰۸، قطعنامه ۱۸۰۳ را تصویب کرد که بر ایجاد محدودیت‌های مالی و سفر برای برخی افراد و شرکت‌های ایرانی متمرکز بود. بر اساس این قطعنامه، ۱۳ فرد و ۱۲ شرکت مظنون به همکاری با برنامه هسته‌ای و موشکی ایران، در فهرست تحریم‌ها قرار گرفتند. شورای امنیت در این قطعنامه از اعضای سازمان ملل خواست که هنگام ارائه ضمانت‌نامه، اعتبارنامه یا بیمه‌نامه برای شرکت‌های ایران هوشیار باشند. همچنین درخواست شد فعالیت کشورهای عضو سازمان ملل با بانک‌های ایرانی فعال در خاکشان داوطلبانه محدود شود. علاوه بر این، همچنین شورای امنیت در این قطعنامه اعضا را مکلف کرد که همکاری خود با بانک‌های ملی و صادرات را به دلیل آنچه تسهیل مالی برنامه اتمی و موشکی ایران و سازمان‌های تروریستی منطقه خوانده می‌شد، قطع کنند. این قطعنامه به اعضا اجازه می‌داد در صورت داشتن دلیلی معقول، محموله‌های هوایی و دریایی را که مقصد یا مبدأ آنها ایران بوده، بازرسی کنند (Resolution 1803, 2008).

دور چهارم تحریم‌های شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ آغاز شد. این قطعنامه که در ۹ ژوئن ۲۰۱۰ تصویب شد، همه بانک‌های ایرانی در خارج را که مرتبط با برنامه هسته‌ای یا موشکی ایران بودند، هدف قرار داد. به علاوه همه معاملات افراد و شرکت‌ها با بانک‌های ایرانی از جمله بانک مرکزی ایران، تحت نظر قرار گرفت. با تصویب این قطعنامه ۷۵ سازمان، شرکت یا مؤسسه و ۴۱ فرد ایرانی مرتبط با برنامه هسته‌ای و موشکی ایران مشمول تحریم‌های شورای امنیت شدند. این قطعنامه بازرسی محموله‌های ایرانی را همانند محموله‌های کره شمالی، توصیه کرد. فهرست چهل شرکت دیگر نیز به فهرست شرکت‌های تحریم‌شده سازمان ملل افزوده شد (Resolution 1929, 2010).

اتحادیه اروپا همچنین تحریم‌های شدیدتری را علیه ایران اعمال کرد از جمله ممنوعیت ایجاد سرمایه‌گذاری مشترک با شرکت‌های ایرانی که در زمینه نفت و گاز طبیعی فعال هستند. بر این اساس، دولت‌های عضو اتحادیه اروپا باید از صدور بیمه یا تمدید آن برای دولت ایران خودداری کنند. همچنین خرید و فروش، کارگزاری یا همکاری در زمینه صدور اوراق قرضه دولتی و عمومی تضمین شده به وسیله دولت ایران، بانک مرکزی ایران یا هر بانک ایرانی دیگر ممنوع اعلام شد. همکاری با ایران برای واردات و صادرات اسلحه و تجهیزات که به غنی‌سازی اورانیوم مربوط هستند یا کاربردهای دوگانه‌ای دارند، نیز ممنوع شد. اتحادیه اروپا همچنین فروش و عرضه یا انتقال تجهیزات و فناوری انرژی که دولت ایران می‌تواند از آنها برای پالایش و میعان گاز طبیعی یا کشف و تولید آن استفاده کند را ممنوع اعلام کرد. بر اساس قوانین اتحادیه اروپا، انتقال پول بیشتر از ۴۰ هزار یورو نیازمند مجوز مقامات ارشد دولتی کشورهای

عضو اتحادیه است. مبالغ بالای ۱۰ هزار یورو که به مواد غذایی یا بهداشت مربوط نمی‌شوند، باید ثبت شوند. اعضای اتحادیه اروپا در روز ۲۳ ژانویه ۲۰۱۲ اقدام به تصویب قانون تحریم صنعت نفت ایران و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران کردند. بر اساس این قانون اعضای این اتحادیه نه تنها از واردات نفت ایران، بلکه شرکت‌های این کشورها از ترابری، خرید و بیمه محموله‌های نفتی ایران به هر مقصدی در جهان منع شدند (EU Council Regulation, No. 56, 23 January 2012). همچنین علاوه بر شخص وزیر نیرو، وزارت نیرو و همچنین وزارت نفت ایران مشمول تحریم‌های جدید اتحادیه اروپا شده‌اند.

این اتحادیه در نوامبر سال ۲۰۱۲، شرکت ملی گاز ایران، شرکت ملی نفت ایران و شعبه‌های آن در سنگاپور و بریتانیا، به اضافه چند شرکت تابعه دیگر آن نظیر کارون، پتروپارس، حفاری شمال و شرکت نفت و گاز مسجدسلیمان را در فهرست ممنوعیت‌ها وارد کرد. همچنین شرکت بهینه‌سازی مصرف سوخت، شرکت ملی حفاری ایران، شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران و شرکت ملی نفتکش ایران هم مشمول این فهرست شدند. نام بانک صنعت و معدن، بانک توسعه و تعاون و همچنین تجارت سرمایه بلاروس، وابسته به بانک تجارت هم به فهرست مؤسساتی که هرگونه تجارت و دادوستد شرکت‌های اروپایی با آنها ممنوع شده بود، اضافه شدند (EU Council Regulation No. 1067, 14 November 2012).

با بررسی این تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری مشخص می‌شود که روند کلی تغییرات تمرکز بر این چند حوزه بوده است: (۱) ایجاد موانع مالی و حمل‌ونقلی در فروش و صادرات نفت ایران؛ (۲) ایجاد موانع مالی و حمل‌ونقلی در واردات و صادرات مواد پتروشیمی؛ (۳) ایجاد موانع در مسیر سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی در ایران. این سه حوزه در حالی هدف قرار گرفتند که ادعا می‌شد تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بر برنامه هسته‌ای و برنامه موشکی ایران متمرکز هستند. اما از آنجا که تحریم‌ها و ممنوعیت‌ها قبل از سال ۲۰۰۵ که متمرکز بر این دو برنامه اثرات زیادی بر سیاست‌های هسته‌ای و موشکی نداشتند، آمریکا و متحدانش تلاش کردند که سیاست‌های هسته‌ای و موشکی ایران را با فشار اقتصادی تحت تأثیر قرار دهند. برای این کار تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری را به این سه حوزه متمرکز کردند. این تغییر و تمرکز به سه حوزه مطرح‌شده اقتصادی را می‌توان در روند تغییرات مربوط به قانون‌های تحریم و ممنوعیت تجاری ایران نیز مشاهده کرد. در ادامه با تحلیل ثانویه داده‌های مربوط به تأثیرات اقتصادی تحریم‌ها نشان می‌دهیم که تمرکز بر این سه حوزه چه تأثیراتی بر اقتصاد ایران داشته است.

۲. روند تغییر قانون تحریم ایران؛ تمرکز بر آسیب‌پذیرهای اقتصادی ایران

تمرکز تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بر سه حوزه مطرح‌شده آسیب‌پذیرهای اقتصادی که به‌عنوان موانع اصلی اقتصاد مقاومتی در فرضیه این مقاله مطرح شده‌اند را می‌توان با تحلیل شاخص‌هایی در روند تغییر قانون‌های تحریم و ممنوعیت تجاری مشخص کرد. در این مورد، شاخص‌های زیر را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲-۱. تغییر در ممنوعیت‌ها و تحریم‌ها

تغییرات مربوط به قانون تحریم ایران در سپتامبر سال ۲۰۰۶ با تصویب «قانون حمایت از آزادی ایران»^{۱۰} آغاز شد. این قانون به‌عنوان متمم قانون تحریم ایران به تصویب رسید. طبق این متمم، اشخاص حقیقی و حقوقی آمریکایی و غیرآمریکایی که به ایران تسلیحات کشتار جمعی یا فناوری تسلیحات پیشرفته را بفروشند، هدف مجازات‌های اقتصادی آمریکا قرار می‌گیرند (House Of Representatives, Act 6198, 2006). گام دوم در تغییر قانون تحریم ایران، با تصویب قانون جامع تحریم ایران برداشته شد. طبق این قانون که متمم قانون تحریم ایران تلقی می‌شود، فروش بنزین بالغ بر یک میلیون دلار در یک قرارداد یا پنج میلیون دلار در طول یک سال و فروش تجهیزات و ارائه خدماتی که به ایران در ساخت بنزین یا واردات آن کمک کند برای هر شخص حقوقی و حقیقی ممنوع اعلام شد (House Of Representatives, Bill 2194, 2010). گام سوم صدور فرمان ۱۳۵۹۰ در ۲۱ نوامبر سال ۲۰۱۱، به‌عنوان متممی برای قانون تحریم ایران بود. بر اساس این فرمان، اشخاص حقیقی و حقوقی که خدمات یا کالاهایی بالغ بر یک میلیون دلار در یک معامله یا پنج میلیون دلار در یک سال به ایران بفروشند که به این کشور در حفظ و توسعه بخش گاز و نفت کمک کند، مورد مجازات‌های اقتصادی آمریکا قرار می‌گیرند. همچنین اشخاصی که خدمات یا کالاهایی بالغ بر ۲۵۰ هزار دلار در یک معامله یا یک میلیون دلار در یک سال به ایران ارائه دهند که به این کشور در حفظ یا توسعه تولیدات پتروشیمی کمک کند، هدف مجازات قرار می‌گیرند (Executive Order 13590, 2011). گام چهارم «قانون کاهش تهدید ایران و حقوق بشر سوریه» بود که ممنوعیت‌های بی‌سابقه‌ای بر حمل‌ونقل انرژی (نفت و گاز) و حفظ و توسعه بخش انرژی ایران تعیین کرد (House Of Representatives, Bill 1905, 2012).

۲-۲. تغییر در قوانین مربوط به اجرا

قانون تحریم ایران در نسخه اصلی خود هیچ الزام و محدوده زمانی را برای تحقیق در مورد این‌که آیا شرکتی ممنوعیت‌های اعلام شده را نقض کرده یا نه، مطرح نکرده است (Katzman, 8: 2012). اما قانون حمایت از آزادی ایران که در سپتامبر ۲۰۰۶، امضا شد به دولت آمریکا ۱۸۰ روز زمان داد که مشخص کند آیا یک شخص حقوقی یا حقیقی ممنوعیت‌ها را نقض کرده است یا نه (House of Representatives, Act 6198, 2006). این محدوده زمانی در متمم قانونی که کنگره در سال ۲۰۰۷ به تصویب رساند، به ۹۰ روز کاهش یافت. همچنین در قانون تحریم جامع ایران، دولت آمریکا ملزم شد زمانی که «اطلاعات معتبری» در مورد نقض ممنوعیت‌ها توسط شخصی حقوقی یا حقیقی وجود دارد، تحقیقات خود را در این زمینه آغاز کند (House Of Representatives, Bill: 2194, 2010). همچنین دولت آمریکا موظف شد که هر ۱۸۰ روز، گزارشی جامع در مورد سرمایه‌گذاری در بخش انرژی ایران، طرح‌های مشترک این کشور و واردات و صادرات تولیدات پتروشیمی ارائه کند (House Of Representatives, Bill 1905, 2012).

۳. تأثیرات تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بر اقتصاد ایران

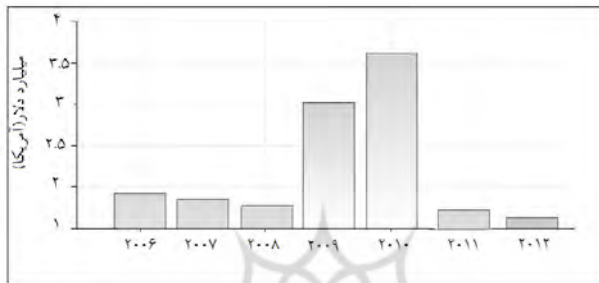
ممنوعیت‌های تجاری و تحریم‌های پس از سال ۲۰۰۵ علیه ایران به ترتیب زمانی بر سه حوزه مهم اقتصاد ایران تمرکز داشتند: سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه نفت و گاز، صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی به‌ویژه بنزین. علت این تمرکز این است که سه حوزه یادشده آسیب‌پذیری‌های جدی اقتصادی ایران هستند و به همین خاطر آنها را موانع اصلی تحقق اقتصاد مقاومتی می‌دانیم. برای شناخت این آسیب‌پذیری‌ها و برداشتن گامی کاربردی در تحقق اقتصاد مقاومتی با تکیه بر داده‌های موجود، میزان تأثیر تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری را بر این سه حوزه تحلیل می‌کنیم.

۳-۱. سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی ایران

طبق گزارش‌هایی که نهادهای بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی و مؤسسه اکونومیست منتشر کرده‌اند، سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در سال‌های ۲۰۰۹ (۱۳۸۷) و ۲۰۱۰ (۱۳۸۸) نسبت به سال‌های ۲۰۰۷ (۱۳۸۵) تا ۲۰۰۸ (۱۳۸۶)، حدود ۹۰ درصد رشد داشته است. سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در سال ۲۰۰۷ (۱۳۸۵) و ۲۰۰۸ (۱۳۸۶)، حدود ۱/۶ میلیارد دلار بوده است، اما در سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۷) به ۳ میلیارد و در سال ۲۰۱۰ (۱۳۸۸) به ۳/۶ میلیارد دلار رسید. این رقم در سال ۲۰۱۱ (۱۳۸۹) به ۱/۴ میلیارد دلار کاهش یافت و در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) حدود ۱/۲۵ میلیارد دلار بوده است (شکل ۱). این کاهش در حالی

صورت گرفته است که دولت ایران برای افزایش جذب سرمایه‌گذاری خارجی تا ۴/۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ (۱۳۸۹) و ۸ تا ۱۰ میلیارد دلار در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۲ (۹۲-۱۳۹۱) برنامه‌ریزی کرده بود. همچنین ایران در برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی (۱۳۸۸-۱۳۹۳) پیش‌بینی کرده بود که برای تحقق اهداف این برنامه و رشد اقتصادی ۸ درصدی، نیاز به جذب ۳۰۰ میلیارد دلار سرمایه مستقیم خارجی در طول این پنج سال دارد (Ministry of Economic Affairs of Iran, May 16, 2012).

شکل (۱) - سرمایه‌گذاری خارجی در انرژی ایران از سال ۲۰۰۶ (۱۳۸۴) تا ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)

(Source: International Monetary Fund, International Financial Statistics and Balance of Payments databases)

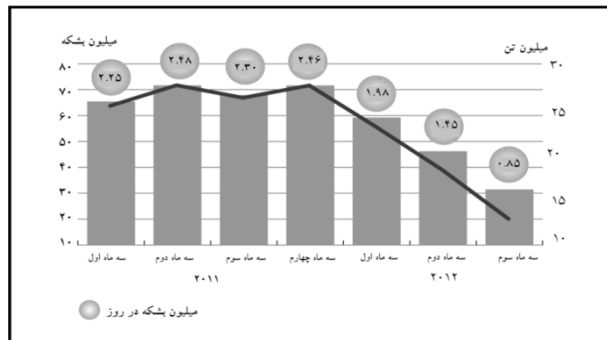
می‌توان نتیجه گرفت که تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری در حوزه سرمایه‌گذاری ایران از اواخر سال ۲۰۱۰ (۱۳۸۹) این حوزه را تا اندازه قابل‌توجهی تحت تأثیر قرار داده است. سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰، وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی بسیار بالا رفته بود همین امر آسیب‌پذیری اقتصاد ایران در این زمینه را به حداکثر رسانده بود و به همین دلیل نیز، هدف نخست و مهم تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری قرار گرفت.

۳-۲. صادرات نفت ایران

صادرات نفت به عنوان مهمترین منبع درآمد کشور، دومین حوزه در اقتصاد ایران بود مورد تحریم و ممنوعیت تجاری قرار گرفت. بر اساس آمار موجود، صادرات نفت ایران از اواخر سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰) تا دسامبر ۲۰۱۲ (آذر ۱۳۹۱) روند نزولی داشته است. به طوری که گزارش‌های نهادهای بین‌المللی و کنگره آمریکا تخمین زده‌اند که ایران در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) به‌طور میانگین ۱/۲۵ میلیون بشکه نفت در هر روز صادر کرده است. بر اساس همین گزارش‌ها، صادرات نفت ایران در سال ۲۰۱۱ (۱۳۸۹)، ۲/۵ میلیون بشکه بوده است.^(۳) بنا بر آماری دیگر، متوسط فروش نفت ایران در سال ۲۰۱۱، ۲/۳ میلیون بشکه در روز بوده است؛ اما این میزان

فروش با آغاز سال ۲۰۱۲ به شدت کاهش پیدا کرده و در سه‌ماهه سوم این سال به ۸۵۰ هزار بشکه در روز رسیده است (شکل ۲).

شکل (۲) - میزان صادرات نفت ایران از سال ۲۰۱۱ (۱۳۸۹) تا اکتبر ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)

(Source: Lloyd's Intelligence)

۳-۳. واردات مواد پتروشیمی (بنزین و گازوئیل)

ایران یکی از مصرف‌کنندگان بزرگ گازوئیل و بنزین در جهان است. حدود ۴۰ درصد مصرف خود را وارد می‌کند. در ماه مارس سال ۲۰۱۰ (اسفند ۱۳۸۸)، دو ماه قبل از تصویب قانون ممنوعیت صادرات سوخت به ایران، چندین شرکت صادرکننده بنزین به ایران اعلام کردند که این صادرات را متوقف کردند یا در آینده نزدیک متوقف می‌کنند. برخی دیگر از شرکت‌ها با تصویب این قانون، صادرات بنزین خود را به ایران متوقف کردند. پس از تصویب این قانون، صادرات بنزین به ایران از ۱۲۰ هزار بشکه در روز به حداقل ۳۰ هزار بشکه و حداکثر ۸۰ هزار بشکه رسید (Financial Times, March 8, 2010).

۴. آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ایران در دوره تشدید تحریم‌ها

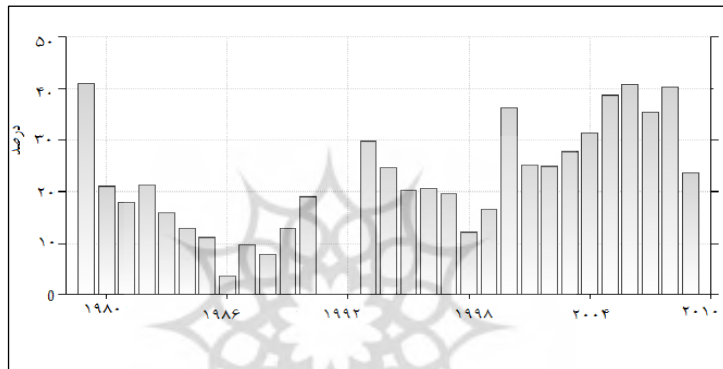
در این بخش با بررسی داده‌های منتشرشده در اسناد و گزارش‌های مختلف و همچنین مقالات مرتبط، تلاش می‌کنیم تا نشان دهیم آسیب‌پذیری‌های اقتصادی مطرح فرضیه، زمان تشدید تحریم‌ها به چه میزان بوده است.

۴-۱. وابستگی به صادرات نفت

ثبات اقتصادی و سیاسی ایران وابسته به فروش مستمر نفت و گاز بوده است. آسیب‌پذیری اقتصاد ایران در حوزه وابستگی به صادرات نفت و گاز و تداوم آن را بر اساس بررسی دو شاخص زیر می‌توان مشخص کرد: نسبت صادرات نفت و گاز به کل صادرات و نسبت صادرات نفت و گاز به تولید ناخالص داخلی. بر اساس معیارهای بانک جهانی، کشورهایی که بیش از ۱۰ درصد

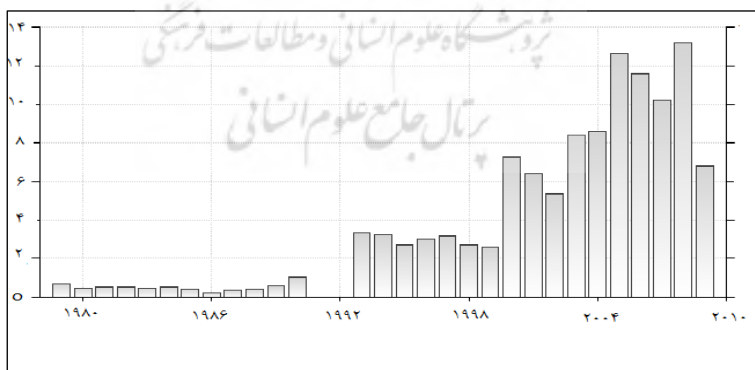
تولید ناخالص داخلی و ۴۰ درصد از صادراتشان مرتبط با مواد معدنی باشد، کشوری وابسته به صادرات این مواد خوانده می‌شوند (Cohen et al, 2011: 6). صادرات نفت ایران تا قبل از سال ۲۰۱۰، سال آغاز ممنوعیت‌های تجاری علیه تولید و صادرات نفت و گاز ایران، حدود ۴۰ درصد (شکل ۳) و صادرات گاز حدود ۱۳ درصد (شکل ۴) تولید ناخالص داخلی ایران را شامل می‌شد؛ بنابراین می‌توان با توجه به این آمار دریافت که در آستانه اعمال شدید تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری، ایران به شدت وابسته به صادرات گاز و نفت بوده است و این وابستگی آسیب‌پذیری جدی برای ایران بوده است.

شکل (۳) - نسبت صادرات نفت ایران به تولید ناخالص داخلی این کشور از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰

(Source: <http://www.tradingeconomics.com>)

شکل (۴) - نسبت صادرات گاز ایران به تولید ناخالص داخلی این کشور از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰

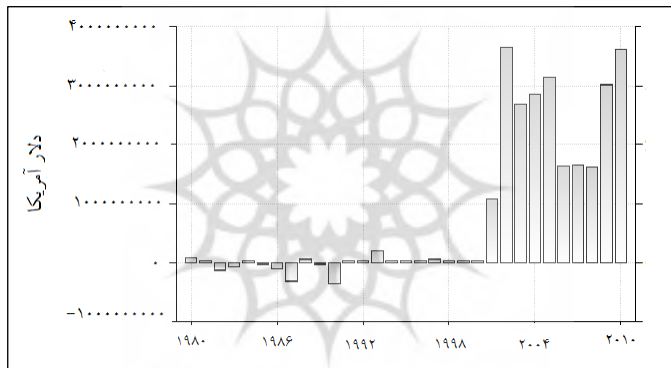

(Source: <http://www.tradingeconomics.com>)

۴-۲. وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه انرژی

وابستگی ایران به سرمایه‌گذاری خارجی نه‌تنها در سال‌های قبل از اعمال ممنوعیت‌های آمریکا کم نشده، بلکه در حوزه توسعه میدان‌های نفتی و گازی بیشتر نیز شده است. ممنوعیت‌های تجاری آمریکا از سال ۱۹۹۵ به بعد، بر کاهش سرمایه‌گذاری در بخش انرژی ایران تمرکز کردند. در این سالها دولت ایران تلاش کرد تا از «بیع متقابل»^(۴) به‌عنوان روشی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در صنایع نفت و گاز ایران استفاده کند و درهای بخش انرژی را به روی سرمایه‌گذاران خارجی باز کند (Brexendorff and Uie, 2004: 24-25). بنابراین همان‌طور که شکل (۵) نشان می‌دهد ایران در سال‌های قبل از آغاز و اعمال جدی ممنوعیت‌ها علیه سرمایه‌گذاری خارجی، نه‌تنها آسیب‌پذیری خود را در این حوزه کم نکرده، بلکه به آن دامن زده است.

شکل (۵) - سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه نفت و گاز ایران از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۰

(Source: <http://www.tradingeconomics.com>)

۴-۳. وابستگی به واردات مواد پتروشیمی

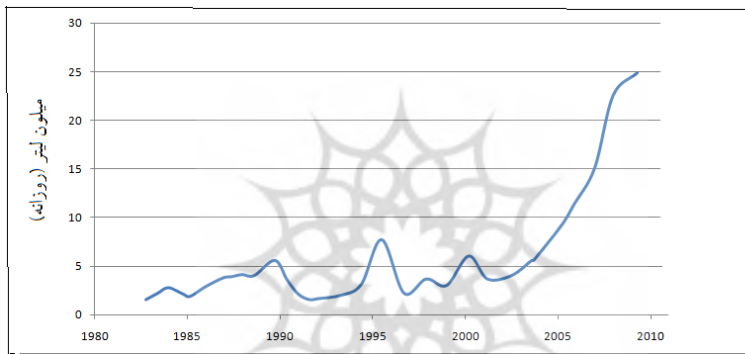
با وجود این‌که ایران دارای منابع غنی نفت است، اما یکی از آسیب‌پذیری‌های مهم این کشور در زمینه اقتصاد، وابستگی به واردات مواد پتروشیمی، به‌ویژه بنزین است. نبود فناوری و سرمایه برای توسعه صنایع پتروشیمی در ایران و بالابودن مصرف داخلی منجر به تداوم وابستگی ایران به واردات مواد پتروشیمی به‌ویژه بنزین شده است. ایران در سال ۲۰۰۹ حدود ۱۳۰ هزار بشکه بنزین در هر روز وارد کرده است که این مقدار، ۸۰ درصد کل واردات را در برمی‌گرفت (EIA, 2012: 3-4). در شش ماه نخست سال ۲۰۰۹، ایران توانایی پالایش ۴۰ میلیون لیتر بنزین را درحالی‌که در همین مدت روزانه به‌طور متوسط ۲۴ میلیون لیتر بنزین وارد کرده است (Oil & Gas Directory, 2011: 1069). شکل (۶) نشان می‌دهد که این وابستگی نه‌تنها در

سال‌های قبل از آغاز دوره جدید تحریم و ممنوعیت علیه ایران کاهش نداشته، بلکه بیشتر شده است؛ بنابراین، این وابستگی وارداتی هم به‌عنوان یک آسیب‌پذیری جدی در اقتصاد ایران محسوب می‌شود.

۵. تأثیرات آسیب‌پذیرهای اقتصادی؛ موانعی برای تحقق اقتصاد مقاومتی

تجربه تحریم و ممنوعیت تجاری علیه ایران و تمرکز آنها منجر به تأثیراتی شد که با بررسی آنها در این بخش نشان می‌دهیم که چگونه موانعی مهم برای تحقق اقتصاد مقاومتی هستند. این آسیب‌پذیری‌ها که در سایه تجربه تحریم مشهود شدند تأثیرات زیادی بر اقتصاد داشتند که در زیر به مهم‌ترین آنها می‌پردازیم.

شکل (۶) - میزان واردات بنزین ایران از سال ۱۹۸۰ تا سال ۲۰۱۰

(Source: Centre for Global Energy Studies)

۵-۱. سقوط ارزش ریال

یکی از مهم‌ترین تأثیرات مستقیم آسیب‌پذیری در زمینه وابستگی بالا به صادرات نفت، سقوط نسبی ارزش ریال بوده است. این سقوط، نشان‌دهنده کاهش ذخایر ارزی ایران در اثر کاهش فروش نفت و سرمایه‌گذاری خارجی بوده است. صندوق بین‌المللی پول تخمین زده که ذخایر ارزی ایران در اواخر سال ۲۰۱۱ (۱۳۹۰)، ۱۰۶ میلیارد دلار بوده و در ماه نوامبر سال ۲۰۱۲ (آبان ۱۳۹۱) به ۸۰ میلیارد دلار کاهش یافته است (IMF, Country Report No. 11/241). سرعت کاهش ذخایر ارزی ایران به اندازه‌ای بوده که برخی اقتصاددانان پیش‌بینی کردند که با این روند کاهش، در ماه ژوئیه ۲۰۱۴ ذخایر ارزی ایران به اتمام می‌رسد (Gladstone, 2012: 12).

۵-۲. کاهش و کسری بودجه دولت

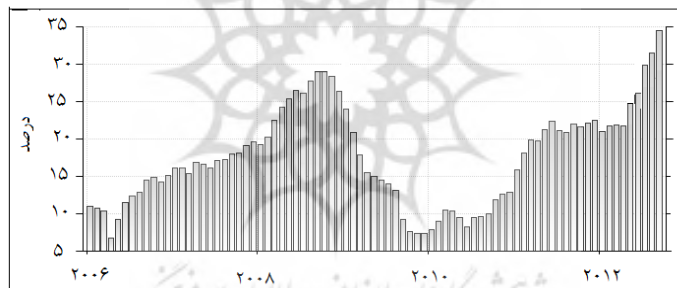
یکی از مشکلات مهم اقتصادی اخیر در ایران، کسری بودجه دولت بوده است. کاهش بودجه از سال ۲۰۰۹ (۱۳۸۷) آغاز شد، اما در ماه‌های نخست سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) ایران با کسری

بودجه جدی روبه‌رو شد. آمارها، کسری بودجه ۱۷۳ هزار میلیارد ریالی دولت در شش‌ماهه نخست سال ۱۳۹۱ را نشان داده‌اند (خبرگزاری خانه ملت، ۱۶ اکتبر ۲۰۱۲). با توجه به مشکلات استقراض خارجی برای ایران در وضعیت تحریم، دولت برای جبران کسری بودجه از صندوق ذخیره ارزی و انتشار پول بدون پشتوانه استفاده کرده است. این راه‌ها به‌نوبه خود منجر به تشدید مشکل سوم اقتصادی ایران، یعنی تورم شده است.

۳-۵. تورم

سومین مشکل عمده اقتصادی ایران در سال‌های اخیر متأثر از آسیب‌پذیری‌های اقتصادی یادشده با توجه به تشدید تحریم‌ها، افزایش نرخ تورم است. آمارها نشان می‌دهند از آغاز سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)، نرخ تورم در ایران بین ۲۲ تا ۳۵ درصد که روند صعودی داشته است (شکل ۷). همچنین شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی بر مبنای سال پایه ۱۰۰-۲۰۰۴، در شش ماه نخست سال ۲۰۱۲ به ۳۴۵/۳ رسیده است (شکل ۸). بدین معنا که بهای خدمات و کالاهای مصرفی در ایران از سال ۲۰۰۴ (۱۳۸۲) تا ۲۰۱۲ (۱۳۹۱) تقریباً دو و نیم برابر شده است.

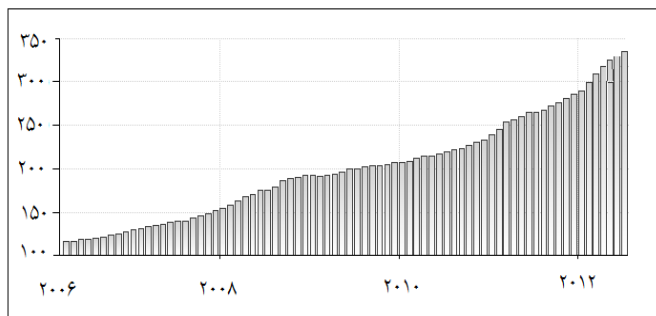
شکل (۷) - نرخ تورم در ایران از سال ۲۰۰۶ (۱۳۸۴) تا ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)

(Source: <http://www.tradingeconomics.com/iran/inflation-cpi>)

شکل (۸) - شاخص بهای کالا و خدمات مصرفی در ایران

از سال ۲۰۰۶ (۱۳۸۴) تا نیمه دوم ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)

(Source: <http://www.tradingeconomics.com>)

فرجام

اقتصاد مقاومتی نه به‌عنوان شعار، بلکه طرحی راهبردی برای رشد و توسعه مدام ایران در وضعیت‌های متفاوت مطرح شد. یکی از اهداف مهم این طرح، حفظ رشد کشور در صورت فشار اقتصادی خارجی بر ایران بوده است؛ بنابراین ضروری است که مطالعات و تحقیقات کاربردی در این زمینه صورت بگیرد. با توجه به نظرات مختلف کارشناسان و بیانات مقام معظم رهبری، یکی از اولویت‌ها و سیاست‌های مهم در زمینه تحقق اقتصاد راهبردی، رفع موانع آن از طریق کاهش آسیب‌پذیرهای اقتصادی ایران است. برای عملی‌شدن این امر در درجه نخست باید آسیب‌پذیرهای اقتصادی ایران را به شکلی معتبر شناخت. این مقاله فرضیه زیر را در این زمینه بررسی کرد: «آسیب‌پذیرهای اقتصاد ایران در سه حوزه وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی، به‌ویژه بنزین مهم‌ترین موانع تحقق اقتصاد مقاومتی هستند».

با این استدلال که می‌توان از طریق بررسی تجربه تحریم فرضیه مطرح‌شده را به‌آزمون گذارد، با روش تحلیل ثانویه، داده‌های پراکنده در سه حوزه مورد بررسی قرار گرفت: (۱) روند تغییر تحریم‌ها از نمادین به کاربردی علیه ایران؛ (۲) وضعیت اقتصادی ایران در سه حوزه اقتصادی مطرح در فرضیه در آستانه تشدید تحریم‌ها؛ (۳) تأثیرات تحریم‌ها بر اقتصاد ایران. در این بررسی داده‌های دسته اول و دوم در اسناد، مقاله‌ها، گزارش‌های نهادهای متفاوت ایرانی، بین‌المللی، آمریکایی و اروپایی مورد تحلیل مجدد قرار گرفت.

نتایج زیر از تحلیلی ثانویه داده‌های مربوط در سه حوزه مورد بررسی به دست آمده است: (۱) آمریکا و متحدانش برای تشدید تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری و فشار بر اقتصاد ایران از سال ۲۰۰۵ به بعد، بر سه حوزه سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه انرژی، صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی به ایران متمرکز شدند. آمارها و گزارش‌های مربوط به تغییر و توسعه تحریم‌ها این موضوع را تأیید می‌کنند.

(۲) وضعیت اقتصادی ایران و آمارهای مربوط به آن نشان می‌دهند که ایران در آستانه تشدید تحریم‌ها در سه حوزه نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی برای توسعه حوزه انرژی، صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی بیشترین وابستگی را داشته است. به عبارت دیگر، در این سه حوزه، بالاترین آسیب‌پذیری‌ها را داشته است و به همین علت بوده که آمریکا و متحدانش بر این سه حوزه برای فشار اقتصادی بر ایران از طریق تحریم و ممنوعیت تجاری متمرکز شدند.

(۳) بررسی آمارهای مربوط به تأثیرات تحریم‌ها و ممنوعیت‌های تجاری بر ایران نشان می‌دهد که تورم شدید، کسری بودجه شدید دولت و کاهش قابل توجه ارزش ریال از مهم‌ترین

تأثیرات تحریم‌ها بر ایران بوده است. این تأثیرات تا اندازه زیادی حاصل آسیب‌پذیری در وابستگی به سرمایه خارجی برای توسعه حوزه انرژی، وابستگی به صادرات نفت و واردات مواد پتروشیمی بوده است.

زمانی که این نتایج در سه حوزه مرتبط را کنار هم قرار می‌دهیم، می‌توانیم نتیجه بگیریم که تجربه تحریم تأیید می‌کند که حوزه‌های زیر آسیب‌پذیرترین حوزه‌ها در اقتصاد ایران هستند: (۱) وابستگی به صادرات نفت؛ (۲) وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه انرژی؛ (۳) وابستگی به واردات مواد پتروشیمی. این امر نشان می‌دهد که برای حرکت به سوی تحقق اقتصاد مقاومتی، باید وابستگی اقتصادی در این سه حوزه کاهش پیدا کند. البته برای کاهش آسیب‌پذیری در این حوزه‌ها اقداماتی همچون اجراشدن طرح هدفمندکردن یارانه‌ها، افزایش قیمت سوخت، بازسازی برخی پالایشگاه‌های قدیمی و افزایش ظرفیت آنها و احداث پالایشگاه‌های جدید انجام شده است. روشن است که این اقدامات کافی نبوده‌اند و تحقق اقتصاد مقاومتی نیازمند برنامه‌ریزی کاربردی، کلان و بلندمدت با محوریت کاهش آسیب‌پذیری‌ها در این سه حوزه است؛ زیرا این سه حوزه آسیب‌پذیری همچون پاشنه آشیل است که می‌تواند در آینده هم مورد سوءاستفاده کشورهای متخاصم قرار گیرد. همچنین اقتصاد مقاومتی بدون کاهش آسیب‌پذیری در این سه حوزه بی‌معنا خواهد بود؛ بنابراین اگر بخواهیم سه مسیر اصلی و موازی در رسیدن به اقتصاد مقاومتی را بیان کنیم، این مسیرها چیزی جز کاهش وابستگی به صادرات نفت، کاهش وابستگی به سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه انرژی و کاهش وابستگی به واردات مواد پتروشیمی نیستند. تنها در این صورت است که اقتصاد کشور در برابر فشارهای خارجی بیمه می‌شود و می‌توان ادعا کرد که در راه تحقق اقتصاد مقاومتی گامی عملی برداشته شده است.

ایجاد صندوق سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی و تخصیص بخشی از درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز به آن، تشویق سرمایه داخلی به سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی از طریق ابزارهای مالی و قانونی مانند معافیت‌های مالیاتی، گسترش صادرات غیرنفتی، کاهش تدریجی صادرات نفت و به‌موازات آن، کاهش نیاز و مصرف داخلی مواد پتروشیمی از طریق راه‌هایی مانند بهینه‌سازی مصرف سوخت می‌تواند پیشنهادهایی برای کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد ایران و درنهایت تحقق اقتصاد مقاومتی باشد.

پی‌نوشت‌ها:

- (۱) برای مطالعه تفاوت بین دو مفهوم «تحریم» و «ممنوعیت تجاری» رجوع کنید به (بیات، ۱۳۹۵: ۴۳-۶۵).
(2) Naftiran Intertrade Company:

شرکت نفت ایران، شرکتی ایرانی- سوئیسی است که واردکننده اصلی بنزین و گازوئیل به ایران است و نقشی کلیدی در بخش انرژی ایران داشته است.

(۳) برای مطالعه آمار دقیق‌تر کاهش صادرات نفت ایران نگاه کنید به:

(U.S. Energy Information Administration, (December 2012).

(۴) در این نوع قرارداد، شرکت سرمایه‌گذار خارجی کلیه هزینه‌های سرمایه‌گذاری و نصب تجهیزات و راه‌اندازی و انتقال فناوری را بر عهده می‌گیرد و پس از راه‌اندازی، به کشور میزبان واگذار می‌کند. بازگشت سرمایه و همچنین سود سرمایه از طریق فروش محصول همان پروژه به دست می‌آید.

منابع فارسی

ابلاغیه مقام معظم رهبری (۲۹ بهمن ۱۳۹۲)، «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، قابل دسترس در:
<http://www.leader.ir/fa/content/pdf/11480>

اسدی، علی (بهار ۱۳۹۳)، «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی»، **سیاست‌های راهبردی و کلان**، سال دوم، شماره ۵: ۲۵-۳۳.

امیری طهرانی‌زاده، سیدمحمدرضا (۱۳۹۴)، «مبانی سیستمی اقتصاد مقاومتی»، **دوفصلنامه جستارهای اقتصادی ایران**، سال دوازدهم، شماره ۲۳: ۳۳-۵۲.

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با صدها نفر از کارآفرینان (۱۶ شهریور ۱۳۸۹)، قابل دسترس در:
<http://www.leader.ir/fa/content/pdf/7211>

بیات، محسن (۱۳۹۵)، «جهانی‌شدن اقتصادی و نقش تهدید نظامی در راهبرد آمریکا برای کارآمدی تحریم ایران»، **سیاست**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره چهل‌وششم، شماره ۱: ۴۳-۶۵.

سیف، اله‌مراد (۱۳۹۱)، «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران»، **آفاق امنیت**، سال پنجم، شماره ۱۶: ۲۲-۵.

زیرک، معصومه (آذر و دی ۱۳۹۴)، «آسیب‌شناسی مخاطره‌پذیری اقتصاد ایران بر مبنای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی»، **مجله اقتصادی**، سال پانزدهم، شماره‌های ۹ و ۱۰: ۷۶-۴۷.

فلاحتی، امید (۱۳۹۲) «**اقتصاد مقاومتی: اقدام و عمل (راهکارهای عملی برای رسیدن به اقتصاد مقاومتی)**»، قابل دسترس در: <http://hemasay92.blogfa.com/post/13>

فرانکفورد، چاوا و دیوید نجمیاس (۱۳۸۱). **روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی**، ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضلی، تهران: سروش.

مکیان، سیدنظام‌الدین و پروانه زنگی‌آبادی (تیرماه ۱۳۹۵)، «تحریم‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی»، **مجموعه مقالات اولین همایش اقتصاد مقاومتی**، پرتال جامع علوم انسانی، ۹۶/۰۲/۱۵، قابل دسترس در:

<http://www.ensani.ir/storage/Files/20170304071326-3.pdf>

میرمعزی، سیدحسن (۱۳۹۱)، «اقتصاد مقاومتی و ملزومات آن (با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، **اقتصاد اسلامی**، دوره دوازدهم، شماره ۴۷: ۴۹-۷۶.

هزاوئی، سیدمرتضی و علی زیرکی حیدری (۱۳۹۳)، «اقتصاد مقاومتی؛ نماد مدیریت جهادی در اقتصاد سیاسی ایران»، **مطالعات انقلاب اسلامی**، سال یازدهم، شماره ۳۷: ۹-۲۶.

منابع لاتین

- Alikhani, Hossein (2000), *Sanctioning Iran: Anatomy of a Failed Policy*, London: I.B. Tauris Publishers.
- Brexendorff, A., & Ule C. (2004), Changes bring new attention to Iranian buyback contracts , *Oil & gas journal*, Vol.102, No.41: 16-19.
- Cohen, A., Phillips, J., & Graham, O. (2011), *Iran's Energy Sector: A Target Vulnerable to Sanctions*, Heritage Foundation.
- Ebel, R. E. (2010), *Geopolitics of the Iranian Nuclear Energy Program: But Oil and Gas Still Matter: a Report of the CSIS Energy and National Security Program*, CSIS.
- EU Council Implementing Regulation, No. 503 (23 May, 2011), *Implementing Regulation (EU) No 961/2010 on restrictive measures against Iran*, Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_sanc_councilreg_eu503_240511.pdf (19 May, 2012).
- EU Council Implementing Regulation No.1245 (1 December 2011), *implementing Regulation (EU) No 961/2010 on restrictive measures against Iran*, Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_sanc_councilreg_eu1245_011211.pdf (19 May 2012).
- EU Council Regulation, No. 56 (23 January 2012), *Amending Regulation (EU) No 961/2010 on restrictive measures against Iran*. Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_sanc_councilreg_eu56_230112.pdf (19 May 2012).
- EU Council Regulation, No. 1067 (14 November 2012), *Amending Regulation (EU) No 267/2012 concerning restrictive measures against Iran*, Available At: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_sanc_reg_eu_1067_141112.pdf (18 November 2012).
- EU Council Regulation, No. 423 (19 April 2007), *Concerning restrictive measures against Iran*, Available at: http://www.hmtreasury.gov.uk/d/council_regulation_ec_423_190407.pdf (19 May 2012).
- EU Council Regulation, No. 1100 (17 November 2009), *Concerning restrictive measures against Iran and repealing Decision 2008/475/EC*. Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/fin_sanc_council_reg_ec_no1100_171109.pdf (19 May 2012).
- EU Council Decision (26 July 2010), *Concerning restrictive measures against Iran and repealing Common Position 2007/140/CFSP*. Available at: http://www.hm-treasury.gov.uk/d/council_decision_413_Repeal_140.pdf (19 May 2012).
- Fayazmanesh, S. (2003), The politics of the US economic sanctions against Iran , *Review of radical political economics*, Vol.35, No.3: 221-240.
- Blas, Javier (March 8, 2010), Traders Cut Iran Petrol Line , *Financial Times*. Available at: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/fd894e56-2a1e-11df-b940-00144feabdc0.html> (19 December, 2012).

- House of Representatives (2010), **Bill 2194: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act of 2010**. Available at: <http://www.govtrack.us/congress/bills/111/hr2194/text> (12 May 2012).
- House of Representatives (2012), **Bill 1905: Iran Threat Reduction and Syria Human Rights Act**. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-112hr1905enr/pdf/BILLS-112hr1905enr.pdf> (02 September 2012).
- House of Representatives (2006), **Act 6198: The Iran Freedom Support Act**. Available at: <http://www.iranwatch.org/government/US/Congress/Legislation/us-congress-iranfreedomact-093006.pdf> (23 April 2012).
- Katzman, Kenneth (2001), **The Iran-Libya Sanctions Act (ILSA)**, Congressional Research Service. Available at: http://assets.opencrs.com/rpts/RS20871_20010720.pdf (03 May 2012).
- Katzman, Kenneth (2006), **The Iran-Libya Sanctions Act (ILSA)**, Congressional Research Service. Available at: <http://fpc.state.gov/documents/organization/66441.pdf> (03 May 2012).
- Katzman, Kenneth (2011), Iran: U.S. Concerns and Policy Responses , Congressional Research Service. Available at: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL32048.pdf> (12 July, 2011).
- Katzman, Kenneth (2012), **The Iran Sanctions Act (ISA)**, Congressional Research Service. Available at: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf> (21 December, 2102).
- Kemp, G. (1994), **Forever enemies: American policy and the Islamic Republic of Iran**, Washington, DC: Carnegie Endowment.
- Kemp, G. (1994), **Forever Enemies?: American Policy & the Islamic Republic of Iran**, Brookings Inst Press.
- Gladstone, R. (2012), Data on Iran Dims Outlook for Economy , *New York Times*.
- McMurdo, Torey L. (2012), The Economics of Overthrow: The United States, Britain, and the Hidden Justification of Operation TPAJAX , *Studies in Intelligence*, Vol.56, No.2.
- Ministry of Economic Affairs of Iran (16 May 2012), Foreign investment inflow into Iran surpassed \$4 billion last year . Available at: <http://www.investiniran.ir/en/news/2848> (12 October 2012).
- Oil & Gas Directory Middle East (2011), **Islamic Republic of Iran**, Available at: <http://www.oilandgasdirectory.com/research/Iran.pdf> (27 March 2012).
- Purdum, T. S. (1 May 1995), Clinton to order a trade embargo against Teheran , *New York Times*, 1, 14.
- Schott, J. J. (2006), Economic sanctions, oil, and Iran , *Washington: Peterson Institute for International Economics*.

- The Federation of American Scientists (1987), *Iran/contra: The Underlying Facts*. Available at: http://www.fas.org/irp/offdocs/walsh/part_i.htm (18 March 2010).
- Treasury press release (January 9, 2007), *Iran's Bank Sepah Designated by Treasury*, Available at: <http://www.treas.gov/press/releases/hp219.htm> (17 June 2012).
- Treasury press release (October 25, 2007), *Statement by Secretary Paulson on Iran Designations*. Available at: <http://www.treas.gov/press/releases/hp645.htm> (11 June 2012).
- Treasury press release (October 25, 2007), *Factsheet: Designation of Iranian Entities and Individuals for Proliferation Activities and Support for Terrorism*, <http://www.treas.gov/press/releases/hp644.htm> (13 June 2012).
- Treasury press release (October 22, 2008), *Export Development Bank of Iran Designated as Proliferators*. Available at: <http://www.ustreas.gov/press/releases/hp1231.htm> (10 May 2012).
- Treasury press release (November 5, 2009), *Treasury Designates Bank Mellat Subsidiary and Chairman Under Proliferation Authority*. Available at: <http://www.ustreas.gov/press/releases/tg355.htm> (10 May 2012).
- Treasury press release (November 6, 2008), *Fact Sheet: Treasury Strengthens Preventative Measures against Iran*. Available at: <http://www.treas.gov/press/releases/hp1258.htm> (10 May 2012).
- Treasury press release (February 10, 2010), *Treasury Targets Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps*, Available at: <http://www.ustreas.gov/press/releases/tg539.htm> (17 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration (1979), *Executive Order 12170: Blocking Iranian Government property*. Available at: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12170.html> (01 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration (1980), *Executive Order 12205: Prohibiting certain transactions with Iran*. Available at: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12205.html> (02 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration, *Executive Order 12211: Further prohibitions on transactions with Iran (1980)*. Available at: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12211.html> (01 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration (1981), *Executive Order 12282: Revocation of prohibitions against transactions involving Iran*. Available at: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12282.html> (03 June 2012).

- The US National Archives and Records Administration (1987), *Executive Order 12613: Prohibiting imports from Iran*. Available at: <http://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/12613.html> (2 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration (1995), *Executive Order 12957: Prohibiting Certain Transactions With Respect to the Development of Iranian Petroleum Resources*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-1995-03-17/pdf/95-6849.pdf> (06 March 2007).
- The US National Archives and Records Administration (1997), *Executive Order 13059: Prohibiting Certain Transactions With Respect to Iran*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-1997-08-21/pdf/97-22482.pdf> (09 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2005), *Executive Order 13382: Blocking Property of Weapons of Mass Destruction Proliferators and Their Supporters*, Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2005-07-01/pdf/05-13214.pdf> (08 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2010), *Executive Order 13553: Blocking Property of Certain Persons With Respect to Serious Human Rights Abuses by the Government of Iran and Taking Certain Other Actions*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2010-10-01/pdf/2010-24839.pdf> (12 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2011), *Executive Order 13590: Authorizing the Imposition of Certain Sanctions With Respect to the Provisions of Goods, Services, Technology, or Support for Iran's Energy and Petrochemical Sectors*, Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2011-11-23/pdf/2011-30463.pdf> (14 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2011), *Executive Order 13574: Authorizing the Implementation of Certain Sanctions Set Forth in the Iran Sanctions Act of 1996, as Amended*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2011-05-25/pdf/2011-13173.pdf> (14 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2012), *Executive Order 13599: Blocking Property of the Government of Iran and Iranian Financial Institutions*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2012-02-08/pdf/2012-3097.pdf> (14 May 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2012), *Executive Order 13622: Authorizing Additional Sanctions With Respect to Iran*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2012-08-02/pdf/2012-19055.pdf> (28 June 2012).
- The US National Archives and Records Administration (2012), *Executive Order 13608 Prohibiting Certain Transactions With and Suspending Entry into the United States of*

- Foreign Sanctions Evaders With Respect to Iran and Syria*. Available at: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/FR-2012-05-03/pdf/2012-10884.pdf> (15 May 2012).
- U.S. Energy Information Administration (EIA) (December 2012), *Short-Term Energy Outlook (STEO)*, Available at: <http://www.eia.gov/forecasts/steo/archives/Dec12.pdf> (19 December, 2012).
- U.S. Government Accountability Office (GAO) (August, 2011), *Report 20548: Firms Reported in Open Sources as Having Commercial Activity in Iran's Oil, Gas, and Petrochemical Sectors*. Available at: <http://www.gao.gov/new.items/d11855r.pdf> (14 April, 2012).
- U.S. Government Accountability Office (GAO) (2012), *Actions to Enforce the Iran Sanctions Act and Implement Contractor Certification Requirement*. GAO-12-316R Iran Sanctions. Washington DC. Available at: <http://www.gao.gov/assets/590/587874.pdf> (27 June 2012).
- U.S. senate (2012), *Act: S2334*. Available at: http://fcnl.org/issues/iran/chairjohnson_iransanctions.pdf (03 December, 2012).
- UN Security Council (1979), *Resolution 457*. Available at: <http://www.worldlii.org/int/other/UNSCRSn/1979/14.pdf> (06 April 2012).
- UN Security Council (1979), *Resolution 461*. Available at: <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/461.pdf> (06 April 2012).
- UN Security Council (2006), *Resolution 1696*. Available at: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1696-2006.pdf (12 July, 2011).
- UN Security Council (2006), *Resolution 1696*. Available at: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1696-2006.pdf (16 May 2012).
- UN Security Council (2006), *Resolution 1737*. Available at: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1737-2006.pdf (13 July, 2011).
- UN Security Council (2007), *Resolution 1747*. Available at: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1747-2007.pdf (16 May 2012).
- UN Security Council (2007), *Resolution 1803*. Available at: http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/unsc_res1803-2008.pdf (16 May 2012).